

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 127 – תשע"ח

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בענין קריעה על מקום המקדש

חיים של ענוה

בשנים האחרונות כשהיה מו"ר רבינו הגראי"ל שטיינמן זצ"ל הולך לכותל המערבי לא קרע את בגדו אלא היה עוצם את עיניו בכל זמן שהותו שם כדי לא להתחייב בקריעה, שהרי בהלכה כתוב 'הרואה' והוא אינו רואה, וכן מרן הסטייפלר עצם את עיניו עד שהגיע לכותל כדי לא להתחייב כבר בראיית ירושלים ולקרוע פעמיים.

אולם בחדושים וביאורים (קידושין לג) הסתפק בזה האם עצימת עינים מועילה, דשם אף שענינו עצמות אי"ז תלוי כ"כ בראיית העינים כיון שעומד במקום החורבן, ובחוט שני (עמ' שע"ד) כתב שפשוט לו שזה איננו מועיל.

ומרן רבינו זצ"ל לא ביאר טעמו מדוע אינו קורע, אך מי שהכירו היטב ידע שבענותנותו לא רצה לעשות פעולות שכביכול הוא צדיק יותר מהאחרים, וכיון שכל הציבור שם לא קרע נמנע מהמעמד שבו הכל חוזים בו בקריעתו, אך כיון שהלכה לא זזה ממקומה עצם את עיניו ולא התחייב, וכשם שבמותו כתב בצוואתו 'מקומי בין אנשים פשוטים' כך גם חש ופעל בחיי חיותו.

כתב השו"ע (סי' תקס"א ס"ב) הרואה ירושלים בחורבנה אומר 'ציון היתה מדבר שממה' וקורע, וכשרואה בית המקדש אומר 'בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה' וקורע.

אך למעשה המציאות היא שרבים משתמטים מקיום דין זה, ויש שעושים תחבולות שונות כדי להפטור מחיוב הקריעה, ומסתבר שכ"ז הוא משום שהלומד את ההלכה בשטחיות נראה לו שיש בכך קושי רב והפסד ממון, אך למעשה זה אינו כן ובקל ניתן לקיים את חיוב הקריעה וכפי שיתבאר.

ובחשיבות הענין יש להביא שבספר 'קרא עלי מועד' (פי"א בהגהה אות ז') הביא שרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א הורה שמוטב לא ללכת לכותל מאשר ללכת בלא לקרוע.

והנה על שני מקומות כתב השו"ע שצריך הרואה לקרוע, על ירושלים בחורבנה דהיינו שרואה את חומות העיר העתיקה, ועל הרואה מקום המקדש שמצינו כמה דעות בזה, שהב"ח (בסי' תקס"א) ופאת השולחן (סי' ג' ס"ב) כתבו שהיינו הרואה את כיפת המסגד וכלשונם 'כשרואה הקובה שעל מקום המקדש', והחזו"א נהג שאף ראיית הכותל המערבי מחייבת בקריעה (אורחות רבינו ח"ב עמ' קמ"ח), וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ח"ד סי' ע').

אלא שמרן הסטייפלר זצ"ל הורה דמה שנאמר בשו"ע שצריך לקרוע פעמיים זה דוקא אם רואה את ירושלים בזמן אחד, ומקום המקדש בזמן אחר, אבל כשרואה את חומות העיר העתיקה ודעתו להגיע אח"כ למקום המקדש אי"צ לקרוע פעמיים אלא קורע במקום המקדש קריעה אחת על שניהם, וכן הורה הגר"נ קרליץ שליט"א (קע"מ עמ' ק"ד).

ואמנם הסטייפלר החמיר על עצמו ועצם את עיניו עד שהגיע למקום המקדש כדי לא להתחייב בקריעה על ירושלים (קע"מ שם), וכשהלך פעם אחת עם מרן החזו"א הם קרעו פעמיים, פעם אחת בשער יפו כשראו את העיר העתיקה, ופעם שניה ע"י הכותל (אורחות רבינו עמ' קמ"ח), ועכ"פ ההוראה הכללית היא שאי"צ לקרוע פעמיים, ואף יש מן הפוסקים שכתבו דלמעשה לא ניתן לקרוע כלל על ירושלים כיון שאין אנו יודעים את הגבולות האמיתיים (חוט שני עמ' שע"ד).

ולכא' דברי הסטייפלר צריכים עיון שהרי בשו"ע שם מפורש דאם בא דרך המדבר דהיינו מכיון הר הזיתים שאז רואה את

המקדש תחילה, קורע על המקדש טפח ואח"כ כשרואה את ירושלים מוסיף עליו כל שהוא, הרי שאף שדעתו להגיע בסמיכות לירושלים ולמקדש עליו לקרוע פעמיים, ודלא כדברי הסטייפלר.

אך החילוק הוא פשוט, דדוקא אם עובר תחילה דרך ירושלים ונתחייב עליה בקריעה יכול לקרוע על שניהם במקום המקדש, אבל אם עובר תחילה במקום המקדש לא יכול לקרוע שם גם על ירושלים כיון שעדיין לא התחייב בה, וזה לא אומרים שיקרע כשיגיע לירושלים גם על מקום המקדש, כי עיקר מצות הקריעה היא על מקום המקדש, וכמבואר במ"ב (שם סק"ט) דעל ירושלים קורע רק כל שהוא 'משום דעיקר מצות קריעה יצא בפעם הראשונה שהיא מן המקדש, שקדושתה יותר מירושלים ונכללת בתוכה'.

צורת הקריעה

והנה בצורת הקריעה כתב השו"ע שם (ס"ד) "כל הקרעים הללו קורע בידו ומעומד וקורע כל כסותו שעליו עד שיגלה את ליבו ואינו מאחה קרעים אלו לעולם", ומבואר מדברי השו"ע שקריעה על מקום המקדש היא כקורע על אביו ואמו שקורע רק בידו, ובצד שמאל, וקורע כל הבגדים שעליו עד שיגלה את לבו.

אמנם החזו"א הורה כדעת הראב"ד, הרמב"ן, והרא"ש ועוד ראשונים שאין קריעה זו כקריעה על אביו ואמו, אלא יכול לקרוע גם בכלי, ובצד ימין, ואי"צ לקרוע אלא הבגד העליון בלבד, וכן כתב במנחת שלמה (רס"י ע"ג), וכן הורה הסטייפלר זצ"ל, וכן המנהג.

וכיון שנמצא שאי"צ לקרוע אלא הבגד העליון, יש פתרון פשוט וקל לקיים בהידור את מצוות הקריעה, שיהא לו חולצה מסוימת לדבר זה, ובדרכו לכותל קודם שיגיע למקום המקדש (רבים עושים כן במעלה המדרגות המובילות אל הכותל המערבי) יפשוט את חליפתו וילביש עליו חולצה זו, ובפעם הראשונה שקורע יקרע את אותה חולצה (שהיא הבגד העליון שעליו) כגודל ג' אצבעות לרוחב הבגד, ולמטה כגודל טפח, ובפעמים הבאות צריך להוסיף רק כל שהוא על קריעה זו כדי לקיים את דין הקריעה, ונמצא שיכול לכתחילה להשתמש עם חולצה אחת לשנים רבות.

הקנאת הבגד לאחר

והנה רבים מתחכמים ופותרים את עצמם מקריעה זו ע"י שהם מקנים את בגדיהם לאחר, ואז אינו רשאי לקרוע הבגד כיון שאינו שלו, אך כבר הוכיח מרן הסטייפלר מהגמ' במועד קטן (כ"ו ע"ב) שא"ז מועיל, שאיתא שם "רשב"ג אומר האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת, קרעו ומאחו, וכשיבוא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו, ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו", ומבואר שכיון שידע המשאיל שהוא הולך לבקר את האבא השוכב על ערש דווי, יש כאן אומדנא שהבעלים אינו מקפיד ויכול לקרוע את הבגד אפי' שאינו שלו.

וא"כ כ"ש בנידונינו אותו אדם שהקנו לו את הבגד וודאי שאינו מקפיד אם יקרעו אותו שהרי הבגד אינו באמת שלו, ואין בכונתו לדרוש אותו ממנו לעולם, וא"כ ודאי שהקנאת הבגד לאחר לא תפטור את לובשו מחיוב הקריעה.

ואולם אם שאל ממש בגד מחבירו, ובעה"ב מקפיד שיחזירו לו שלם הרי זה פטור מלקרוע, וכן נהג פעם אחת הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל ששאל בגד קודם נסיעתו לכותל.

חיוב הקריעה לאחר שיגיע לביתו

ואמנם יש לדון דאף שבשעת ראיית מקום המקדש אינו יכול לקרוע שהרי הבגד אינו שלו, אבל כשיגיע לביתו יצטרך לקרוע כיון שחיוב קריעה הוא חיוב על הגברא, וכפי שמבואר במהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות קפ"ה) שמסתפק אם ראה בשבת האם צריך לקרוע במוצאי השבת.

אלא שהסכמת הרבה מן הפוסקים שזמן הקריעה הוא רק כשעומד מול מקום המקדש ולא כשחוזר לביתו (שו"ת אג"מ אר"ח ח"ה סי' ל"ז, ומנחת שלמה סי' ע"ג), וא"כ כששואל ממש בגד מחבירו פטור לגמרי מקריעה זו.

אך בעיקר הדבר שהשואל בגד פטור מקריעה, יש לעיין דבפתחי תשובה (יר"ד קנ"ז סק"ה) הביא בשם ספר 'תיבת גומא' לבעל הפרי מגדים שמסתפק האם אדם מחויב להוציא את כל ממונו כדי לקיים מצוות 'הוכח תוכיח' למנוע מחבירו איסור לאו,

איסור שתית יין לאוכלים

בתשעה באב

לפני כמה שנים שחל תשעה באב בשבת כפי שחל השנה והתענית נדחתה ליום ראשון דאגו בני ביתו של רבינו הגראי"ל שטיינמן זי"ע לבריאותו וסידרו לו סנדקאות כדי שיוכל רבינו לאכול לאחר הברית וכפי שנפסק בשו"ע (סי' תקנ"ט ס"ט) 'תשעה באב שחל להיות בשבת, ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא', אך רבינו סירב לאכול, וביקשו ממני שאבקש ואשכנע את רבינו שיאכל אחר הברית, ואמרתי לרבינו שאף למרן הסטייפלר דאגו לסנדקאות בתענית והיה אוכל.

ואמר לי רבינו שהטעם שאינו אוכל הוא לא מחמת הצום אלא שצריך לעשות הבדלה ואינו רוצה לשתות יין בת"ב, ולעשות על חמר מדינה אינו יכול שהרי דעת החזו"א היא שאין היום חמר מדינה, (ומחמת כן דעת רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א שחולה אוכל בלא הבדלה בת"ב נדחה, אך חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא הסכים לכך וכתב שיעשה הבדלה על מיץ תפוזים שנחשב לחמר מדינה), ואמרתי לרבינו שמרן הגרי"ז מברסק כתב שאיסור שתית יין הוא רק בסעודה מפסקת אך בתשעה באב עצמו אין איסור בשתיית יין אלא מחמת המנהג שהוא בכלל תשעת הימים, והשיב רבינו שדברי הרב מברסק הם 'שטיקל תורה' ואינו יודע אם נאמרו כהלכה למעשה.

אמנם מאידך גיסא פעם אחרת שאלתי את רבינו על דברי השו"ע (תקנ"ט ס"ז) שבברית נותנים ליולדת לשתות מהיין ורק אם אין יולדת נותנים לקטן, וקשה דאמנם מותר לה לאכול, אבל כיצד היא מותרת בשתית יין בת"ב, והשיב רבינו שזוהי ראייה גדולה לדברי הרב מברסק שאין איסור יין בתשעה באב.

ההוכח תוכיח הוא מצד 'ערבות' וכשיש בידו למנוע ואינו מונע הוי כאילו הוא עצמו עובר באיסור הלאו, ועל איסור לאו אדם מחויב להוציא את כל ממנו, וא"כ ג"כ הכא מחויב הוא לאפשר את קריעת החולצה כדי שחבירו יקיים את הדין של קריעה על מקום המקדש.

ואף שמסיק הפתחי תשובה שאין צריך להוציא ממון עבור ערבות לחבירו, אך בנידונינו עדיין יש לעיין שהרי יכול להרשות לחבירו לקרוע את בגדו ולאחמ"כ לדרוש ממנו את התמורה בעבור כך, וא"כ מדוע אינו מחויב בכך מדין ערבות.

האם מחויב לחזר אחר בגד כדי לקרוע?

ונראה לומר בזה, דהנה יש להקשות דמחד גיסא כתב הריטב"א (מועד קטן שם) וז"ל 'עד היכן הוא קורע עד טבורו, והקורע למטה ומן הצדדים לא יצא, ואם הבגד העליון כולו קרוע והתחתון שלם יהפוך התחתון וילבישנו עליון ויקרע', ומבואר מדבריו שהחויב קריעה הוא על הגברא, ואף שאין לו בגד עליון כדי לקרוע, עליו להפוך את התחתון ולהופכו לעליון.

ומאידך גיסא כתב השו"ע (ש"מ סעיף י"ח) דמי שאין לו חלוק לקרוע ובתוך שבעה נזדמן לו קורע, ואם נימא שהוא חייב גברא מדוע רק אם נזדמן לו חייב בקריעה ואינו מחויב לחזר אחר בגד כדי לקרוע.

ועוד צריך עיון דאם החיוב הוא על הגברא כיצד מותר לשאול בגד ולהכניס את עצמו לאונס שלא יוכל לקרועו, דמ"ש זה מהנפסק בשו"ע (בסי' תצ"ח) דאסור לשחוט בן עוף כשאין לו עפר כדי לכסות את הדם.

וע"כ נראה דאף שהוא חייב על הגברא לא חייבוהו חכמים בקריעה אלא אם הבגד נמצא לפניו, אבל אין חייב לחזר אחר בגד כדי לקרוע, ולכך כשיש לפניו בגד תחתון חייב להופכו לעליון, אבל אם הבגד אינו לפניו כלל אינו חייב לחזר אחריו אלא אם נזדמן לו קורע.

ולכך אף מותר לשאול בגד ואי"ז בגדר מכניס עצמו לאונס, שהרי זה כמי שאין לו בגד דאינו מחויב כלל בקריעה, וכן הוכיח בחדושים וביאורים (סי' ש"מ ס"ק ל"ח) מדברי השו"ע שם (סעי' כ"א) שכתב וז"ל 'קרע על המת, ומת לו מת אחר לאחר ז' מוסיף על קרע הראשון כל שהוא, מת לו מת שלישי אחר ז' של שני מוסיף עליו כל שהוא, וכן מוסיף והולך עד טבורו, הגיע לטבור מרחיק ג' אצבעות וקורע, נתמלא לפניו מחזירו לאחוריו, נתמלא למעלה הופכו למטה, נתמלא מכאן ומכאן נעשה כמי שאין לו חלוק'.

ויש לדקדק מהו 'נעשה כמי שאין לו חלוק', ממה נפשך אם יש לו מה לקרוע שיקרע ואם אין לו מה לקרוע באמת אין לו חלוק, אלא ע"כ צ"ל דאף במקרה זה יש לו עדיין אפשרות לשנות את צורת הבגד ולמצוא מקום לקריעה, אלא דאפ"ה הוא אינו מחויב בכך כיון שאינו מחויב לחזר אחר בגד וכאן הרי נעשה כמי שאין לו חלוק.

מדיני תשעת הימים

רחיצת הגוף

א. נוהגים שלא להתרחץ מ"ח אפי' בצונן אבל פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן (רמ"א סי' תקנ"א ס"ז), וכן אפשר לקחת מגבת רטובה או ממחטות לחות ולהעביר על גופו (הגר"ח קרליץ שליט"א), ומנהג הספרדים להקל ברחיצת הגוף בחמין עד שבוע שחל בו, והשנה שאין דין שבוע שחל בו (לדעת השו"ע ס"ד) מקילין הספרדים ברחיצה עד ער"ש חזון.

ב. יש מתירים לסובלים מזיעה מרובה לרחוץ כל גופם בצונן (פושרים) עם סבון אבר אבר אבל לא בבת אחת (שו"ת שבה"ל ח"ז סי' ע"ז ב' וח"ח סי' קכ"ז), ויש מקילין אפי' רחיצה גמורה בצונן (פושרים) כשאין כוונתם לתענוג אלא להסיר הזיעה המרובה שעליהם בימי הקיץ החמים (אג"מ אה"ע ח"ד סי' פ"ד ד'), רחיצה לצורך רפואה כגון לחולה או שיש לו פצעים מותרת אפילו בחמין ואפילו בשבוע שחל בו (מ"ב סקפ"ח).

ג. ילדים קטנים שמתלכלכין תדיר מותר לרחצם כדרכם, וילדים גדולים רק כשצריכים לכך (עי' מ"ב תקנ"א סקצ"ג וקרא עלי מועד עמ' ל"ד), וילדים הרגילים להתרחץ כל יום מותר לרחצם כל יום כדרכם (הגר"ח קנייבסקי שליט"א שם), אסור לרחוץ בים ובבריכה (ערוה"ש סל"ד), אולם לצורך רפואה ובריאות מותר (שם סל"ו ושעה"צ סקצ"ד, ובשו"ת קנין תורה ח"ב סי' ק' מביא שראה את מרן הגרי"ז זצ"ל במקום הרחיצה לרפואה בשוויץ בערב ת"ב).

ד. בערב שבת חזון מותר לרחוץ ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל כל ער"ש לרחוץ בחמין (רמ"א שם) אבל לא בסבון (מ"ב שם ס"ק צ"ו), וי"א אף בסבון (מרן החזו"א זצ"ל), ויש מקילין לרחוץ כל גופו בחמין לכבוד שבת (שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שמ"ז בשם הגרמ"פ זצ"ל, ועי' שו"ת מהר"י ברונא סי' י"ב וז"ל: ונראה לי היתר גמור ומצוה לחוף ראשו בחמין).

ה. הנוהג לטבול כל ערב שבת מותר לו לטבול אף בערב שבת חזון (מ"ב סקצ"ה), וכן מי שרגיל לטבול כל יום במשך ימות השנה או לטבילת עזרא מותר גם בימים אלו, וראוי לטבול בפושרים, אך לא ישתהה שם ויצא מיד (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז), ואם יש שלט במקוה לא לטבול קודם שרוחץ מותר לרחוץ (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

בשר ויין

ו. נוהגים שלא לאכול בשר ואפי' בשר עוף ולא לשתות יין או מיץ ענבים בתשעת הימים ואף ר"ח בכלל זה (עי' שו"ע סי' תקנ"א ס"ט וסי"י ומ"ב סקנ"ח), וכן מנהג בני ספרד, למעט ר"ח עצמו שאוכלים בשר (כה"ח שם ס"ק קכ"ה וקכ"ו), תבשיל שנתבשל ביחד עם הבשר נהגו להחמיר שלא לאוכלו, אבל אם רק נתבשל בקדירה בשרית מותר (מ"ב סקס"ג), וכן עוגה או תבשיל שמעורב בו יין וניכר טעם היין הוא בכלל המנהג שלא לאוכלו (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קל"ט).

ז. חולה או יולדת הסובלים מחוסר דם או אדם חלוש הצריך לאכול בשר מותרים באכילת בשר אפילו בשבוע שחל בו (עי' רמ"א סעי' ט' ומ"ב סקס"א), וכן מינקת שמזיק לתינוקה שאינה אוכלת בשר מותרת (כה"ח ס"ק קל"ז), האיסור לאכול בשר ויין הוא גם להאכיל לקטנים אפילו שעדיין אינם בגיל שיודעים להתאבל על ירושלים (מ"ב סק"ע), אבל אם אכילת הבשר מועיל לבריאות הקטן מותר להאכילו בשר (ערוה"ש סכ"ו ושו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ו).

ח. בסעודת מצוה כמו מילה או פדיון הבן אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, דהיינו כל מי שהיה הולך לסעודה גם שלא בימים אלו (רמ"א סי"י), אפילו עד ערב ת"ב כיון שהשנה חל ת"ב בשבת (מ"א סקל"ה), ובברית מילה יתן לקטן לשתות את היין (רמ"א שם), אולם ב"וואך נאכט" או שלישי למילה אין להתיר בשר ויין (עי' מ"ב סקס"ב).

ט. סעודת סיום נחשבת ג"כ סעודת מצוה ומותר לאכול בשר ולשתות יין (רמ"א שם סי' ורמ"א יור"ד סי' רמ"ו סכ"ו), ואפי' אותן שלא למדו מותרין לאכול אם היו באים גם בזמן אחר משום רעות (מ"ב שם סקע"ג), מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודות שבת כמה שירצה (מ"ב סקנ"ט), והסועד בשבת סעודה שלישית ונמשכה סעודתו עד הלילה מותר עדיין לאכול בשר ולשתות יין כיון שאומרים רצה בברהמ"ז והוא אצלו שבת (מ"ב סקנ"ו).

י. במוצאי שבת מבדילין על היין (שו"ע שם), ונוהגים להחמיר שלא לשתות את היין אלא נותנים לקטן שהגיע לחינוך ועדיין אינו חש בצער ירושלים (רמ"א שם), ואם אין לו אלא בת שהגיעה לגיל זה ישתה בעצמו (הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין נותנים לנשים לשתות מהבדלה), ומנהג החסידים שהמבדיל שותה בעצמו, ומ"מ לא ישתו יין בברכת המזון בימי חול אף שהוא מצוה ויברכו ברכת המזון בלא כוס (מבית לוי שם פ"ח אות ו').

יא. בהבדלה כשנותן לקטן לשתות אין צריך המבדיל לשתות כלל מהכוס ושונה מכל ברכת הנהנין משום דהוי מצוה ומועיל בזה ערבות, ואם עשה הבדלה על דעת שהקטן ישתה את הכוס ואח"כ נתחרט הקטן ולא רצה לשתות צריך המבדיל לברך שוב בפה"ג כיון שלא היה בדעתו לשתות מהכוס (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, ועי' שלמי תודה בין המצרים עמ' ל"ד).